

BİGİYEYEF, Musa Carullah “Kur’ân-ı Kerîm Kırâatinde Ahrufu’s-Seb’a”, (Çev. Yaşar AKASLAN), İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Samsun 2019, Sayı: 8, ss. 105-116.

KUR’ÂN-I KERÎM KIRÂATİNDE AHRUFU’S-SEB’A¹

Müellif: Musa Carullah BİGİYEYEF

Çeviren: Dr. Yaşar AKASLAN*

GİRİŞ

Hâkim Nîsâbü’rî’nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek*² isimli eserinde yer alan rivâyetinin³ sübûtunda şüphe yoktur:

Sahâbenin fakîhlerinden Abdullah b. Mes’ûd’un (ö. 32/652-653) rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Semâvî kitaplar bir kapıdan ve bir harf üzere inmiştir. Kur’ân ise yedi kapıdan ve yedi harf üzere nâzil olmuştur. Bunlar: Zecr (nehiy), emir, helal, haram, muhkem, müteşâbih ve misallerdir. Siz, onun helalini helal; haramını haram sayın! Emrettiklerini yapın! Yasakladıklarından sakının! Misallerinden ibret alın! Muhkemiyle amel edin! Müteşâbihine iman edin ve ‘Biz ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır. Ancak akl-ı selîm olanlar düşünürler.’ deyin!”⁴

Semüre b. Cündeb’in (ö. 60/680) naklettiğine göre ise Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Kur’ân üç harf üzere nâzil olmuştur.”⁵ Abdullah b. Mes’ûd’un, *Müstedrek*’te yer alan rivâyeti,⁶ Kur’ân’ın manaları açısından

105

¹ Bu çalışma, Mûsâ Cârullah Bigiyef’in *Tertîbüs’süveri’l-kerîme ve tenâsübühâ fi’n-nüzûli ve fi’l-mesâhîf* isimli eserinin 260-275 sayfaları arasının tercümesidir. Mûsâ Cârullah Bigiyef, *Tertîbüs’süveri’l-kerîme ve tenâsübühâ fi’n-nüzûl ve fi’l-mesâhîf*, (Bhopal: Central India Press, 1944).

* Dr. Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur’an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, yakaslan55@gmail.com.tr

² Hâkim Nîsâbü’rî’nin (ö. 405/1014) telif ettiği, tam adı *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn* ya da *el-Müstedrek ‘ale’s-Şeyhayn* olan Buhârî ile Müslim’in *el-Câmi’u’s-sahîh*’lerine almadıkları sahîh hadisleri bir araya getiren çalışmasıdır. Bazı çağdaşları tarafından, müelliften, ‘sahîh hadislerin *Sahîhayn*’deki rivâyetlerle sınırlı olduğu, bunların on bini geçmediği, geri kalanların zayıf ve asılsız olduğu’ fikirlerinin ileri sürülmesi karşısında; bu yanlış düzeltmek üzere Buhârî ve Müslim’in de delil kabul edebileceği isnâdlar ile rivâyet edilmiş hadisleri bir araya getirmesi talep edilmiştir. Eser bu vesileyle kaleme alınmıştır. Hatiboğlu, İbrahim, “el-Müstedrek”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 134. (çev.)

³ “Şüphesiz bu Kur’ân, yedi harf üzere nâzil olmuştur. Size kolay geleniyle (Kur’ân’ı) okuyun!”

⁴ Müstedrek 1/553.

⁵ Müstedrek 2/223.

⁶ Müstedrek 1/553.

yedi vecih; bunların ayrıntılarıyla sayılan ve isimlendirilen kelâmın neveleri olduğunu açıklamaktadır. Burada, Kur'ân'ın nazım itibariyle de yedi vecih, bir başka ifadeyle yedi harf olduğu beyân edilmektedir. Ancak Abdullah b. Mes'ûd, yedi harfin mahiyeti bağlamında, manaya yönelik vecihleri ayrıntılarıyla sayıp isimlendirmesine rağmen nazma yönelik olanlarını isimlendirip saymamıştır.

“Yedi harf”in mahiyetine dair ilim ehli tarafından kırktan fazla görüş ortaya atılmıştır. Birbirinden farklı kanaatler arasında, söz konusu hadisin kolay ve anlaşılır olan manası göz ardı edilip hadisin güzel yönü adeta zayi edilmiştir. Hâlbuki hadisin manası kolay ve açıktır. Ayrıca onun, bu güzelliğini örtecek herhangi bir neden de yoktur.

“Ahrufu's-seb'a” rivâyeti, Kur'ân'ın harfleri konusunda sahâbenin ihtilafı üzerine vârid olmuştur. Sahâbe arasındaki ihtilaf ise sadece “vucûh-u edâiyye” ile ilgilidir. Bize ulaşan hiçbir rivâyette; Hz. Peygamber'in (sav), sahâbenin okuduğu bir harfi (kırâati) hoş karşılamadığı vâki değildir. Bilakis Hz. Peygamber (sav), her sahâbînin kırâatini onaylamıştır. Hz. Peygamber (sav), Kur'ân'ı farklı okumaları konusunda, sahâbeye herhangi bir kısıtlama da getirmemiştir. Aksine bir sahâbînin okuduğu kırâati, bir başka sahâbînin reddetmesini yasaklamıştır. Tüm bunlar, sahâbe arasındaki ihtilafın “vucûh-u edâiyye” ile ilişkisine işaret etmektedir. Vucûh-u edâiyye'deki ihtilaf da dilin doğası gereğidir.

Kur'ân, Hz. Peygamber'in (sav) dilinden مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَائِي نَفْسِي buyurmaktadır.⁷ Sahâbenin okumuş olduğu Kur'ân'ın herhangi bir lafzı hususunda, Rasûlullah'ın (sav) kendi inisiyatifıyla onları onaylaması imkânsızdır. Sahâbenin ihtilaf ettiği mevzu, âyetteki bir kelimenin ya da cümlelerin farklılığı değildir. Eğer böyle olmasaydı, bir başka deyişle ihtilaf, âyetteki bir kelime ya da cümlede gerçekleşseydi, bu durum, Kur'ân'ın nazmında bir tutarsızlık olduğu anlamına gelirdi. Ayrıca Hz. Peygamber (sav) de âyeti (Kur'ân'ı) tebliğde -âyeti eksik tebliğ etmesi itibariyle- kusur işlemiş olurdu. Öyleyse ihtilaf, kelimenin kendisinde değil, lafzın edâsı/telaffuzu itibariyledir.

Daha önce de işaret edildiği üzere Arap dilinde yer alan kelimelerde, dilin tabiatı gereği “vucûh-u edâiyye” ile ilgili farklılıklar söz konusudur. Allah (cc), Kur'ân kelimelerinde bu durumu tasvip etmiştir. “Vucûh-u

⁷ Yûnus 10/15.

edâiyye" meselesini burada hiçbir şerh, hâşiye ve açıklamaya ihtiyaç bırakmayacak şekilde özetlemek istiyorum.

VUCÛH-U EDÂİYYE

Kur'ân kelimeleri üzerinde tebarüz eden edâ vecihleri, âlimler (bu alanın otoriteleri) tarafından "usûl"⁸ şeklinde ifade edilen *külliyât* ve "ferşu'l-hurûf"⁹ denilen *cüz'iyât* olmak üzere iki kısımdır.

Külliyât yani *usûl*; lügat, sarf, nahiv ve kırâat kaynaklarında detaylı şekilde çokça yer almaktadır. *Külliyât/usûl* ihtilaflarının konularını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) İdğâm ve Beyân/Fekk

Birinci harfi sâkin kılmak suretiyle *idğâm* yapmak. İdğâm uygulaması da *idğâm-ı kebîr* ve *idgam-ı sağîr* olmak üzere ikiye ayrılır. *Beyân* ise aynı kelimedede ya da iki kelimedede misleyn yahut mütekarib iki harfin birincisini harekelemek suretiyle açık şekilde okumak demektir.

Arap dilinde, *idğâm-ı kebîr* ve *idğâm-ı sağîr* uygulamalarının söz konusu olduğu ortamlarda, genel olarak idğâm yapmadan "beyân" ile telaffuz, bir başka ifadeyle ilk harfi açık bir şekilde okumak caizdir. Bu durum, Kur'ân'ın birçok yerinde de görülmektedir. Arap dili ve kırâat ilminin önde gelen otoritelerinden Ebû 'Amr b. 'Alâ el-Basrî (ö. 154/771)¹⁰ *idğâm-ı kebîr* konusunda zirve bir imamdır (bu uygulamayı en çok kullanan kırâat imamıdır).

⁸ "Kırâat ilminde, birbirine benzeyen cüz'iyâtın tümünün altında toplandığı veya sınıflandığı genel kurallar bütünüdür". Muhammed Abdülazîm Zürcânî (ö. 1367/1948), *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, tahk. Fevvâz Ahmed, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1995), 1: 358. (çev.)

⁹ "Okunuşunda ihtilaf vâki olan, üzerine kıyas yapılamayan cüz'iyât" olarak tanımlanmaktadır. Zürcânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1: 358. Kırâat ilminde bu başlık altında incelenen farklılıklar, hemen hemen her sûrede dağınık hâlde bulunan ve belirli bir kural takip edilmeden, sadece nakle dayalı olarak ortaya çıkan ihtilaflardır. (çev.)

¹⁰ Ebû 'Amr kırâatinde yaygın olarak kullanılmasından dolayı bu tür idğâm, *idgâmu Ebî 'Amr* olarak da isimlendirilir. Bkz: Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vucûhi'l-kırâati's-seb' ve 'ilelihâ ve hucejihâ*, tahk. Muhyiddîn Ramazan, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1974), 1: 134; Celâleddîn Abdurrahman Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, tahk. Şuayb Arnavut, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 199. (çev.)

İdğâm ve *fekk* ile beyân, muzâaf olan muzâri' ve emirlerde meczûm mahallinde caizdir. Örneğin وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ (idğâmsız) ve وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ (idğâmlı); وَمَنْ يَزِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ (idğâmsız) ve وَمَنْ يَزِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ (idğâmlı) ifadelerini her iki şekilde de okumak mümkündür.

2) İmâle, Feth ve Beyne Beyne

İmâle, *feth* ve *beyne beyne* olmak üzere bu üç vecih, "elif" harfinin bulunduğu kelimelerde gerçekleşir. İmâle edilecek harf "yâ" harfine meylettirilir ve elif'ten önce gelen fetha da kesreye meyleder.

Sarf ve kırâat ilmi kaynaklarında *imâle*, *feth* ve *beyne beyne* uygulamasını geniş şekilde ele alan müstakil bölümler söz konusudur. Bu uygulama türleri, manaya etkisi olmayan ve tamamen lügavî/dilsel konulardır. Ancak اِنِّي lafzının geçtiği yerler,¹¹ bu durumun dışındadır. Konuyu izah edecek olursak mesele şu şekildedir:

Eğer burada اِنِّي kelimesinde (اِنِّي) imâle yapılırsa, mezkûr kelime فَاعِلَةٌ şeklinde tekil bir lafız gibi anlaşılabilir. Dolayısıyla imâle edilen, فَاعِلَةٌ vezninin meddesi, bir başka deyişle elif'idir. Şayet lafzın meddesi imâle yapılmazsa (feth ile okunursa) lafız, اِنِّي vezninde çoğul bir kelime olmaktadır. Bu durumda medde, kelimenin fâü'l-fiili¹² konumundadır. Fâü'l-fiilde ise imâle ile telaffuz edilmez. el-Ğâşiye sûresinin 5. âyetinde yer alan وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِأَنبِيَةٍ مِنْ فَصَّةٍ مِنْ اِنِّي ve el-İnsân sûresinin 15. âyetindeki اِنِّي lafzı bu kapsamdadır.¹³ Bu durum, her ne kadar ilgili lafzı tecvîdiyle okuyan hâfızın dili bundan gâfil olsa da Kur'ân'ın söz konusu kelimesinin imâleyle okunduğunu bilen Arab'ın anlayabileceği bir inceliklidir. Bu tadı, ancak zevk-i selîm sahibi Arap alabilir.

¹¹ el-İnsân 76/15; el-Ğâşiye 88/5.

¹² Arap dilinde, bir kelimenin ilk harfidir.

¹³ el-Ğâşiye sûresindeki اِنِّي lafzında İbn Âmir'in (ö. 118/736) râvîsi Hişâm (ö. 245/859) hulfle (Hulvânî tarifinden) imâle yaparken; el-İnsân sûresindeki aynı lafızda hiçbir imam için imâle söz konusu değildir. Bkz: Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, tahk. Ali Muhammed Dabbâ', (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.), 2: 400; Ahmed Muhammed Bennâ Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erba'ate 'aşer*, tahk. Şa'bân Muhammed İsmail, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 2: 606; Hâmid b. Abdilfettâh Paluvî, *Zübdetü'l-irfân fi vucûhi'l-Kur'ân*, (İstanbul: Âsitâne, ty.), 144. (çev.)

3. Hemz ve Teshîl:

Teshîl, hemze'nin hazfi, değişimi ve telyîni ile gerçekleşir. Bazı âlimler, hemze hakkında yanılıya düşmüşlerdir. Hemze, mahreci itibariyle boğazın en uzağından (aksa'l-halk) çıkan ve Arap alfabesindeki ilk harftir. Hem kırâatte (sahîh okuyuşta) hem de Kur'ân hattında önemli yer tutan hemzeli telaffuz hususunda usûl ve farklı okuyuşlar söz konusudur. Hemze'ye ilişkin meseleler, gerek müstakil bölümler gerekse ilgili başlıklar altında kırâat kaynaklarında ele alınmıştır. Nitekim İbn Hâcib (ö. 646/1249), *eş-Şâfiye*¹⁴ isimli eserinde hemze konusunu kapsamlı ve güzel bir şekilde incelemiştir.

4. İzâfet Yâ'sının Harekeli ve Sâkin Okunması

... فَإِنِّي، عَنِّي، عِبَادِي وَإِذَا سَأَلْتُكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ... Buradaki عِبَادِي، عَنِّي، عِبَادِي şeklinde ve sâkin kılınarak telaffuz edilebilir. Her iki okuyuş da dil kâideleri gereği geçerli ve sahîhtir. Bir başka ifadeyle kırâat imamlarının -mezkûr iki vecih üzere Kur'ân'da yer alan izâfet "yâ"larını (mütekellim "yâ"larını) tahrîk ya da iskân ile okumaları sâbittir. Kırâat eserlerinde bu usûle ilişkin konu detaylı ve faydalı şekilde yer almaktadır.

5. Zâid "Yâ"ların İsbâtı ve Hazfi

"Yâ" harfini hazifle telaffuz etmek ve sadece kesre ile yetinmek de usûl konularındandır. "Yâ" harfini isbât etmek, kesreyi işbâ' (uzatmak) demektir. Bu iki okuyuş tarzı ("yâ" harfinin hazfi ve isbâtı) da Kur'ân kırâatinde genel olarak görülen iki lügavî vecih/uygulamadır. Mushaflar yazıldıktan sonra bu konu geniş ve kapsamlı şekilde ele alınmıştır.

Âlimlerin, mushafın hattında mahzûf olması hasebiyle "zâid yâ" olarak isimlendirdikleri "yâ" harfi, ya kelimenin son harfi ya da mütekellim

¹⁴ *eş-Şâfiye* isimli eser, *el-Kâfiye* ile birlikte Arap gramerine dair üç temel kitaptan birisidir (diğerleri Sibeveyhi'nin *el-Kitâb'ı* ve Zemahşerî'nin *el-Mufasssal'*ıdır). *el-Kitâb'ın* hulâsasını teşkil eden *el-Mufasssal'* da yer alan sarfla ilgili konuların bir araya getirilip ayıklama, düzeltme ve özetlemelerle birlikte gerekli ilâvelerin yapılması suretiyle oluşturulmuştur. Eser, hemen hemen bütün sarf konularını kapsayan ilk muhtasar sarf kitabıdır. Hulusi Kılıç, "eş-Şâfiye", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 247. (çev.)

¹⁵ el-Bakara 2/186.

“yâ”sıdır. Tilâvetteki isbâtı, mushaflar için ziyâdedir (telaffuzda ortaya çıkan ancak resmu’l-hatta olmayan ziyâde).¹⁶

Lafızların sonunda bulunan “yâ” harfi, Kur’ân’da sıkça yer almaktadır. Mushaflarda bu şekilde 121 adet hazfedilmiş “yâ” bulunmaktadır.

6. Terkîk ve Tefhîm

Bu mesele; ل, ر ve س¹⁷ harflerindeki incelik ve kalınlıkla ilgilidir.

Madmûm ya da meftûh harften sonra gelen lafzatullah’taki ل harfinin kalın okunmasında; lügat ve kırâat açısından ittifak vardır. Ayrıca Verş (ö. 197/812); ص, ط ve ظ¹⁸ harflerinden sonra gelen ل harfini tefhîm (tağlîz)¹⁹ ile okumuştur.

7. İki Hemze’nin Aynı Kelimede Birlikte Bulunması

İki hemze, aynı kelimedeyi yan yana gelirse ya ikisini de telaffuz²⁰ ya da biri ile yetinmek²¹ yahut bir medde (elif) ile²² okumak Kur’ân kırâatinde sâbit olan lügavî vecihlerdendir.

8. Harekeyi Binâ ve İ’râbî Açılardan İfsâh, İhtilâs ve İşbâ’ ile Telaffuz

9. Müfred Gâib Zamirde 5; هُمْ (Cemî’ Gâib Zamirde) de 10 vecih söz konusudur.

¹⁶ “Yâ” harfinden önce gelen kesre “yâ”ya delâlet etmektedir. (çev.)

¹⁷ Kur’ân’ın bazı kelimelerinde görülen bu durum, سِرَاطًا/صِرَاطًا ve مُسَيِّطًا/مُسَيِّطًا gibi lafızlardaki س ve ص harflerinde gerçekleşen kırâat ihtilâfıdır. (çev.)

¹⁸ ظ harfi metinde yer almamaktadır. Cârullah, tağlîz harfleri olan üç harften ikisini sayarken ظ harfini sehven saymamıştır. Tamamlayıcı olması bakımından bu harf, metne tarafımızdan eklenmiştir. (çev.)

¹⁹ Lügatte “bir şeyi kaba ve kalın yapma, kuvvetli söz alma ve kaba söyleme” anlamlarına gelen “tağlîz” kırâat ıstılahında, sadece Nâfî’in (ö. 169/785) râvîsi Verş’e (ö. 197/812) özgü bir vecihtir. Buna göre üst mahreçli (damaksıl) olma vasfı taşıyan ve fethalı ya da sâkin olan ص, ط ve ظ harflerinin hemen ardından gelen meftûh ل harfinin kalın bir tonla telaffuzu demektir. Mekkî, *el-Keşf*, 1: 219; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 111-112. (çev.)

²⁰ أَلْدَرْتَهُمْ

²¹ أَلْدَرْتَهُمْ

²² أَلْدَرْتَهُمْ

10. Vakf ve Vecihleri. Vakf hususunda 11 vechi söz konusudur. Bunların çoğu Kur'ân'da mevcuttur.

11. Kasr ile Meddi Mertebeleriyle Telaffuz.²³

12. Med ile Okunan Yerlerde Kasr; Kasr ile Okunan Yerlerde Med ile Okuma

İşte tüm bunlar “vucûh-u edâiyye”nin külliyyâtıdır (usûlüdür).

“Vucûh-u edâiyye”nin cüz'iyâtına yani “ferşu'l-hurûf”a gelince,

1. İ'râb ve Binâ Açısından

Bu kısım **فَلَا رَفَتْ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ** örneğinde olduğu gibidir. Kelime sonları, üçünün de fetha olması üzere ilk iki kelimenin i'râbıyladır. Diğer vecih ise **فَلَا رَفَتْ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ** şeklindeki kırâattir.

2. Sarf ile İlgili Vecihler

Bu duruma iki örnek verebiliriz: Birincisi, **يَوْمَ الْمَلِكِ** âyetindeki²⁴ altı çizili lafzı **مَلِكٍ** şeklinde medle ve **مَلِكٍ** şeklinde kasr ile okumaktır. İkincisi de **وَيَسْجِي مَنْ حَيٍّ عَنْ بَيْنَةٍ** ifadesindeki²⁵ altı çizili lafzı idğâmla ve **حَيٍّ** şeklinde fekk ve beyân ile açık telaffuz etmektir.

3. Nahiv ile İlgili Vecihler

... **فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ...** âyetindeki²⁶ altı çizili merfû' lafzı mansûb hâle dönüştürmek suretiyle okumaktır. Esasen her iki vecih de mana itibariyle aynıdır. **لَا يَبْنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ** ifadesinde²⁷ altı çizili lafız merfû' olarak **الظَّالِمُونَ** şeklinde okunduğunda da durum aynı minval üzeredir ve anlam açısından bir farklılık yoktur.

Külliyyâtta farklılık, ne kelimenin ne de âyetin anlamını değiştirir. Ancak lügavî, sarfî ve nahvî ihtilaflarla (cüz'iyât ihtilaflarıyla) kelimenin ya da

²³ Munfasıl ve muttasıla medde ait mertebeler. (çev.)

²⁴ el-Fâtihâ 1/4.

²⁵ el-Enfâl 8/42.

²⁶ el-Bakara 2/37.

²⁷ el-Bakara 2/124.

âyetin manası değişebilir. Sözü söyleyen kimsenin (Kur'ân için Allah (cc)), muhtemel manaları kastetmiş olabileceğini gösteren bu durumlardan biri el-Mâide sûresinin 6. âyetinde yer alan *أَرْجُلِكُمْ* lafzı üzerinde gerçekleşmiştir. Buradaki kırâat ihtilafı, âyette önemli ölçüde mana farklılığına sebep teşkil etmiştir. Buna göre mansûb kırâat üzere *أَرْجُلِكُمْ* şeklindeki vecih, abdest alırken ayakları yıkamayı gerektirirken; mecrûr kırâat üzere *أَرْجُلِكُمْ* şeklindeki vecih ise abdestte ayakları mesh etmekle yetinmeyi caiz kılmaktadır. Bize göre burada, mevcut şartlara göre her iki mana da kastedilmiş olabilir. Şartların değişmesi durumuna gelince, mesele kısaca şu şekilde izah edilebilir:

- a) Ayağa mest giymek ya da ayağın çıplak olması.
- b) Mukîm ya da seferîlik.
- c) Suyun çok ya da az ve pahalı olması.

Nitekim bahse konu âyet, tahâret-i asliye (abdest) ile iktifâ etmeyi gösterdiği gibi teyemmümde olduğu üzere elleri ve yüzü mesh etmeye de işaret etmektedir.

Kur'ân, âyet âyet ve sûre sûre şeklinde, yirmi üç yıl beş ay zarfında nâzil olmuştur. Kur'ân'ın vucûhâtı, söz konusu süreçte bir idi. Bu vucûhât, Arap dilinde mevcut ve dilin doğası üzere sâbit olan "vucûh-u edâiyye"dir. Sahâbe arasında, Arab'ın dilinde mevcut bulunan, onların kullandığı ve Arap dilinin müsaade ettiği bu ihtilafların dışında hiçbir ihtilaf gerçekleşmemiştir.

Hiz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hiz. Ömer (ö. 23/644), Hiz. Osman (ö. 35/656), Hiz. Ali (ö. 40/661) ve tüm sahâbenin okuyuşu, Kur'ân'ın tamamında, bütün kelime ve âyetlerinde; sûre ve âyetlerinin tertibinde aynıydı. Bu da Hiz. Peygamber'in (sav) hayatında Kur'ân'ı okuduğu minval üzereydi. Böylece her yıl tekrarlanan arzalarda ve *arza-i ahîre*'de²⁸ devam etti. Sahâbe arasındaki ihtilaf, bu bölümde kapsamlı ve muhtasar olarak anlattığımız "edâ vecihleri" konusunda gerçekleşmiştir.

---

²⁸ Arza, her yıl ramazan ayında, o zamana kadar nâzil olan âyet ve sûreleri, Cebrâil'in Hiz. Peygamber'e (sav); Hiz. Peygamber'in (sav) de Cebrâil'e okuması demektir. Her yıl bir defa yapılan bu karşılıklı okuma faaliyeti, Rasûlullah'ın (sav) vefat ettiği yıl, iki defa gerçekleşmiş ve bu son arzaya da "arza-i ahîre" denilmiştir. Abdülbaki Turan, "Arza", *DÎA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 446.

“AhruFu's-seb'a” hadisine tekrar dönecek olursak, bu çok hikmetli bir rivâyettir. Aklen mümkün, dilin doğası gereği zarûrî ve tabîüdür. Âlimler, “yedi harf” meselesi hakkında her açıdan önemli görüşler beyan etmişlerdir. Ancak mezkûr rivâyet üzerinde o kadar fazla durulmuştur ki hadisten murad edilen mana zâyi olmuştur.

Benim anladığım kadarıyla “ahruFu's-seb'a”, Arap dilinde mevcut olan “vucûh-u edâiyye”dir. Konuyla ilgili ayrıntılar da yukarıda zikredilmiştir. Hadiste yer alan “seb'a” (yedi) ifadesi, وَالْبَحْرُ مَمْدُودٌ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَحْجُرٍ (yedi) âyetindeki²⁹ “yedi” sayısı gibidir. Buradaki “yedi” lafzıyla kastedilen, bir sınırlama değil, örf-i beyândır. Bir başka ifadeyle kesretten kinâyedir. Bu meseleyi detaylandırarak olursak, mevzuya dair aklî ve zarûrî açılardan İslâm inancında temel olan birtakım düşünceler söz konusudur. Bunlar:

1. “AhruFu's-seb'a”, kesinlikle Kur'ân'ın nazmına ve yazısına etki eden değişiklikleri ifade etmez.

2. Kur'ân'ın kelimeleri sınırlı olup bunlar herkes tarafından da bilinmektedir. Bu münasebetle “ahruFu's-seb'a” ile ne Kur'ân'ın maddesi ne de harflerinin sayısı değişebilir.

3. Hz. Peygamber'in (sav) okuduğu sahifelerde, sahâbenin elinde olan mushaflarda, Hz. Ebû Bekir'in emriyle Zeyd b. Sâbit'in (ö. 45/665) yazmış olduğu mushafta, Hz. Osman'ın emriyle Zeyd b. Sâbit'in yazdığı mushaflar arasında, esas itibariyle Kur'ân'ın nazmına dönük hiçbir farklılık yoktur.

4. İnsanlar arasında yaygın olarak gündeme getirilen “Ebû Bekir'in mushafı, yedi harfi toplamasıyla meşhur olmuştur. Hz. Osman mushafı ise yedi harften birini almıştır. Kalan altısı icmâ' ile ya da *arza-i ahîre* ile neshedilmiştir.” sözünün aslı yoktur. Öte yandan bu sözü teyit edecek hiçbir delil de mevcut değildir. Aslı olmayan bir konu üzerinde durmak ve bu hususa dair kelâm etmek abesle iştigaldir.

Hz. Ebû Bekir'in vefatının ardından mushaf, hilâfete geçen Hz. Ömer'de bulunuyordu ve onun döneminde sahâbe, Ebû Bekir'in mushafını esas alıp kendilerine bu mushaftan çoğaltıyorlardı. Dolayısıyla gerek Hz. Ömer gerekse Hz. Osman, bu minval üzere mushaf çoğaltmışlardı. Hz.

²⁹ Lokman 31/27.

Osman döneminde mushaf üçüncü defa yazıldı ve ümmet bu konuda ittifak etti. Zira ümmetin ittifakı, Hz. Peygamber'in (sav) okuduğu sahifelerden çoğaltılan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde meydana getirilen Kur'ân sahifeleri üzeredir. Ayrıca bunlar, Hz. Peygamber'in (sav) sahâbede gördüğü ve sahâbenin de Rasûlullah'a (sav) arz ettiği sahifelerdir. İşte tüm bu sahifeler, Hz. Peygamber'in (sav) beyânıyla, Rûhulkudüs'ün (Cebrâil) düzeltmesiyle masum bir el tarafından yazılmıştır.

Zeyd b. Sâbit, Hz. Osman döneminde mushafı çoğaltma faaliyetini, onun emriyle, bu sahifeleri esas almak üzere beş senelik bir süreçte gerçekleştirmiştir. Hz. Osman, söz konusu mushafları kendisine uyulacak, müracaat edilecek, ihtilafları ortadan kaldıracak ve anlaşmazlıklara son verecek rehber yapmıştır. Sahâbe, mushafların çoğaltılması işlemi tamamlandıktan sonra; Hz. Peygamber (sav), Hz. Ebû Bekir ve sahâbenin diğer mushaflarıyla karşılaştırmalarına rağmen mezkûr Mushaflarda, istinsâh edenin kaleminden sâdir olan herhangi bir hata bulamamışlardır. Hz. Ebû Bekir ve sahâbenin mushaflarının mukayesesi esnasında, sahâbe arasında herhangi bir ihtilaf da vâki olmamıştır. Bundan sonra Hz. Osman, her şehre istinsâh edilen söz konusu mushaflarla birlikte sahâbeden, insanlara onu (gönderilen mushafı) okuyacak bir de muallim göndermiştir. Bu bağlamda Kur'ân'ın telaffuzunda olması gereken, sadece onun vecihlerini öğrenmek değil, onu iyi okuyan muallimin dilinden almaktır.³⁰ Muallimin elindeki mushaf, ümmet için herhangi bir ihtilaf olduğunda, muhtemel ihtilafı ortadan kaldıracak bir referanstır.

Hz. Osman'ın gerçekleştirdiği faaliyet, Kur'ân'ı toplamak değildir. Ayrıca o, mushaflar hususunda yeni bir şey de getirmemiştir. Hz. Osman, Kur'ân etrafında ümmeti toplayıp Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Kur'ân konusundaki çalışmalarını tamamlamıştır.

Kur'ân'ın vucûhâtında yer alan "yedi harf" meselesini, "ahrufu's-seb'a" rivâyetini tefsir ve ahrufu's-seb'a'nın mahiyetini izah sadedinde burada noktaladım. Allah'ın (cc) yardımı ve Kur'ân'ın beyânıyla bu konuyu açıkladım. Kur'ân'daki mütevâtir vucûhât, herhangi bir alana ihtiyaç bırakmadan "yedi harf"i nihâi olarak izah etmiştir.

"Ahrufu's-seb'a"yı, Kureyş'in içindeki yedi lehçeye ya da Arap kabilelerinin lehçelerine hamleden kimse, buradaki lügatten neyi kastetmektedir? Eğer bu lügat ile kelimeleri kastedip Kur'ân'daki bir kelime

---

³⁰ Müellif burada *fem-i muhsin* faktörüne dikkat çekmiştir. (çev.)

ya da cümleyi bir başka kelime ya da cümleyle değiştirmeye cevaz veriyorsa, böyle bir şey, müellifi ölmeden önce kaybolacak ve unutulup gidecek bir kitap için dahi mümkün değildir. Akıl sahibi birinin, âlemlere rahmet olan ebedî bir kitap hakkında, bu şekildeki vehmi nasıl mümkün olabilir? كِتَابٌ أُخْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ “Bu, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah (cc) tarafından âyetleri sağlam kılınmış; sonra da şu şekilde açıklanmış bir kitaptır.” âyetindeki³¹ ifadesiyle durum budur.

Kur'ân, apaçık bir Arapça ile Rûhulemîn vasıtasıyla indirilmiştir. Bu konuda Allah (cc) şöyle buyurmuştur: فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ “Anlayıp düşünsünler diye Kur'ân'ı senin dilinde kolaylaştırdık.”³² Buna göre Kur'ân'ın dili, Hz. Peygamber'in (sav) lisanı üzeredir. Kur'ân'ın, Arap kabilelerinin lehçeleri ya da Kureyş'te yaygın olan lehçeler üzere nâzil olması mümkün değildir. Bu “Kitâb”ın kelimelerinde, Arap kabilelerinin diline kolay geldiği veya mevcut lafızları değiştirme noktasında (kendi dilleri açısından kolay okuma fırsatı ve bu konuda onlara tasarrufta bulunma ruhsatı verme şeklinde) bir istikrarsızlık söz konusu olamaz.

Geçmişte, “ahrufu's-seb'a”yı izah eden ve yedi kırâatin tarihi hakkında yazdığım müstakil bir risâlede, “ahrufu's-seb'a”yı, Arap dilinin tabiatında sâbit olmuş “vucûh-u edâiyye” olarak ifade etmiştim. “Ahrufu's-seb'a”, Kur'ân'ın nüzülüyle beraber olup Hz. Peygamber'in (sav) zamanında nasıl ise Kur'ân'ın bekâsıyla sonsuza kadar da öylece kalacaktır.

İşte bu “vucûh-u edâiyye”, gerek usûlünde gerekse ferşu'l-hurûfunda hiçbir değişme ya da gelişme arz etmeksizin Kur'ân'ın bekâsıyla bâkîdir. Zira bu vecihlerin (rivâyetlerin) senedi, bizden Hz. Peygamber'e (sav) kadar ulaşan hâlâ geçerli ve dinamik bir senettir. (Öğrenenlerin) Her biri onu, gönülden gönüle ve dilden kulağa bağlı saf altından bir silsile içinde dinlemek suretiyle öğrenmiştir. Böylece işittiğini çok iyi kavrayan kulaklar onu öğrenip ezberlesin; fasih ve telaffuzu güçlü kimseler onu okusun.

³¹ Hûd 11/1. Metinde âyetin sonundaki خَبِيرٍ lafzı yerine, sehven عَلِيمٍ ifadesine yer verilmiştir. (çev.)

³² ed-Duhân 44/58.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ “Şüphesiz o Zikr’i (Kur’ân) biz indirdik! Onun koruyucusu da elbette biziz.”³³ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ “Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman onun okunuşuna uy! Sonra onu açıklamak da bize aittir.”³⁴

KAYNAKÇA

- Bigiyef, Mûsâ Cârullah, *Tertîbü’s-süveri’l-kerîme ve tenâsübühâ fi’n-nüzûl ve fi’l-mesâhif*, Bhopal: Central India Press, 1944.
- Dimyâtî, Ahmed Muhammed Bennâ, *İthâfu fudalâi’l-beşer bi’l-kırâati’l-erba’ate ‘aşer*, tahk. Şa’bân Muhammed İsmail, Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1987.
- Hatiboğlu, İbrahim, “el-Müstedrek”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, 32: 134-135.
- İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-‘aşr*, tahk. Ali Muhammed Dabbâ’, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, ty.
- Kılıç, Hulusi, “eş-Şâfiye”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, 38: 247-248.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed, *el-Keşf ‘an vucûhi’l-kırâati’s-seb’ ve ‘ilelihâ ve hucecihâ*, tahk. Muhyiddîn Ramazan, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1974.
- Paluvî, Hâmid b. Abdilfettâh, *Zübdetü’l-‘irfân fi vucûhi’l-Kur’ân*, İstanbul: Âsitâne, ty.
- Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahman, *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, tahk. Şuayb Arnavut, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2008.
- Turan, Abdülbaki, “Arza”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1991, 3: 446-447.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü’l-‘irfân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, tahk. Fevâz Ahmed, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1995.

³³ el-Hicr 15/9.

³⁴ Kıyâme 75/17-19.